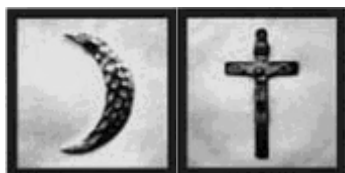

Nieuws uit de Faculteit

Clash tussen wereldbeelden?

Vredesdag gaat in op de verhouding tussen christenen en moslims in België

Iets meer dan vijf jaar geleden (1996) schreef de politieke analist Samuel Huntington zijn nu alom gekende werk *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*¹. Probleemloos was het boek zeker niet. Vanuit zijn idee over de *fault line conflicts* (conflicten tussen staten en groepen van verschillende beschavingen in een multipolaire wereld) ontwikkelde hij een behoorlijk diaboliserende visie die voedsel gaf aan de zoektocht naar nieuwe vijanden na het einde van de Koude Oorlog. Hij zag ook de arrogantie van het Westen, maar legde toch hoofdzakelijk de klemtoon op wat hij

¹ S.P. HUNTINGTON, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1996, 368 blz.

noemde de "islamitische intolerantie" en de "Chinese assertiviteit".

In Amerika kende het boek meteen een groot succes. Heel wat Amerikanen herkenden zich in Huntingtons analyse en kregen hun angst voor nieuwe vijanden nu ook bevestigd in wetenschappelijke literatuur. In Europa was het boek echter vooral gekend bij (politieke) wetenschappers. Veel meer dan aan de andere kant van de oceaan gingen hier kritische stemmen op die terecht Huntingtons visie in vraag stellen. Maar nadat twee vliegtuigen met aan boord moslimterroristen zich in de tweelingtorens van het *World Trade Center* in New York hadden geboord, werd het boek weer massaal op de markt gebracht en kende het plots ook in Europa een groot succes.

Dit alles – de gebeurtenissen op 11 september 2001 en de harde geopolitieke analyse van Huntington – vormde het uitgangspunt voor de Vredesdag van 27 februari jl. aan de Faculteit Godgeleerdheid. Een aantal vragen stonden hierbij centraal: Hoe bedreigend is die islamitische wereld nu eigenlijk voor onze westerse wereld? Gaat het hier nu werkelijk om een botsing tussen de beschavingen? Zijn onze westerse waarden nu echt superieur aan die van de moslimwereld (zie Pim Fortuyn in Nederland en het grote electorale succes dat zijn uitspraken hem hebben opgeleverd en de uitspraken van Filip Dewinter naar aanleiding van het grote debat

in Nederland)? Of is het misschien toch de fout van het Westen, staan wij werkelijk te arrogant en te intolerant tegenover andere beschavingen? Sprekers waren dit jaar Prof. Johan Leman, hoogleraar aan de Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen en vooral uitgenodigd in zijn hoedanigheid van directeur-generaal van het *Centrum voor Gelijkheid van kansen en voor Racismebestrijding*, en Youssef Souissi, voorzitter van de *Vereniging voor Ontwikkeling en Emancipatie van Moslims*. Zij belichtten vanuit hun eigen inzichten de problematieken tussen Belgen en moslims en reflecteerden op die manier vanuit micropolitiek vlak op de stellingen van Samuel Huntington.

Prof. Roger Burggraeve die de Vredesdag als voorzitter van het *Centrum voor Vredesethiek* opende, zette beide sprekers meteen op het spoor door te verwijzen naar een citaat van Levinas: "C'est toujours l'Autre qui, dans la tradition philosophique occidentale, est 'coupable'! C'est donc toujours l'Autre qui comme tel, est l'ennemi. C'est absolument simple! Mais c'est cela même qu'il convient, précisément, de surmonter". Niet zozeer de vraag naar het al dan niet inferieur zijn van de islam stond hier dus centraal, maar een reflectie op de reële of vermeende pretentie van het Westen tegenover de rest van de wereld en tegenover de Arabische wereld in het bijzonder. Daarmee was de toon meteen gezet.

Volgens Johan Leman was een van de grote leemtes in het boek van Huntington het feit dat daarin slechts negen bladzijden over migratie gaan, wat bijzonder weinig is gezien de werkelijke omvang van de problematiek. Huntington had er dan ook beter aan gedaan dit deel van het boek beter uit te werken en zo zijn werk naar een hoger niveau te tillen. Het zou hem ook heb-

ben geleid naar een positiever beeld. In ieder geval is het zo dat in België, meteen na de aanslagen op 11 september 2001, joden en moslims de handen in elkaar hebben geslagen om een communiqué uit te geven waarin zij zich distancierden van de internationale problematiek. Hieruit kunnen we concluderen dat er een bereidheid bestaat tot dialoog en er *goodwill* is om samen te werken en te leven. *Hoe* de islam in Europa zal overleven, werpt een ander probleem op. In ieder geval zal dan de secularisatie en het pluralisme binnen de islam aanvaard moeten worden. Er leeft echter duidelijk een schrik bij sommigen in de islamwereld dat het aanvaarden van het pluralisme ook zal leiden tot privatisering en interiorisering van het geloof, wat op zijn beurt zou kunnen leiden tot de verdwijning van de islam. Anderen, die minder conservatief zijn en niet zo gericht op sociale controle en autoriteit, nemen een open opstelling aan.

Youssef Souissi sloot zich aan bij deze analyse. Ook voor moslims geldt het spreekwoord "Waar twee joden discussiëren zijn drie meningen". Hij nuanceerde ook meteen de term 'overleven' door op te merken dat het islamitische denken in het Westen geen bedreigd denken is. In tegenstelling tot wat Huntington meent, is het dus duidelijk dat deze mensen niet willen breken met het Westen. Ze gaan er integendeel zeer positief mee om en zien de regimes van hun 'thuisland' als dictatoriaal. De vraag naar een andere invulling van en omgang met pluralisme en secularisatie is dan ook wel aanwezig, maar zeker niet dominant. In de islamitische gemeenschap van België leeft wel de overtuiging dat de Belgische moslims perfect geïntegreerd zijn in het westerse pluralisme, alsook de privatisering. Dit is ook positief.

Maar zal de islam in België ook de verdeeldheid in eigen rangen willen aanvaarden? Een grote vraag zonder antwoord, maar wel een reële uitdaging. "Dit niet doen", zo stelde Leman later tijdens het debat, "is niet westers zijn, en het is veel minder erg om hier in België gedurende jaren als gevolg van deze niet-acceptatie in een impasse te zitten dan te zwichten voor de putsch van het eenheidsdenken".

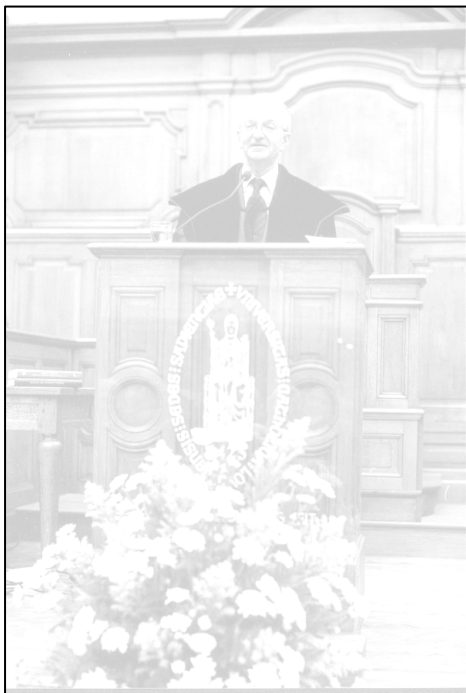
Ook Huntingtons analyse dat het Westen op haar waarden moet blijven staan en er niet mocht van afwijken, kon op weinig begrip rekenen bij Johan Leman. Het is immers de vraag of dit in de praktijk ook werkt op microvlak. Er zijn zeker *clashes* op microvlak, maar die zijn van vrij beperkte omvang. Leman verwoordde het op deze beeldende manier: "Er vallen woorden, maar er wordt niet geslagen". We moeten er dan ook rekening mee houden dat het precies deze houding is die de opvoeding van de volgende generaties bepaalt en zal bepalen. Het inzicht dat niet enkel het Westen de islam heeft beïnvloed maar de islam ook het Westen, zoals Souissi stelde, kan wat dit betreft van groot belang zijn.

Johan Leman besloot met de conclusie dat er bij ons iets mankeert in de visie op de wereldbeelden en de zogenaamde 'botsing'. Hierbij verwees hij naar Johannes van Damascus die in een dispuut met de Saracenen een theologische discussie aanging met de moslims. Het gevolg hiervan was dat beide theologieën eraan wonnen omdat ze elkaar

uitdaagden om zichzelf te verscherpen. Vandaar het pleidooi van Leman om een faculteit theologie voor moslims op te richten: een goed terrein voor discussie. Bovendien hebben we dringend nood aan islamitische theologen die gevormd worden in het Westen. Iets waaraan ook de Faculteit Godgeleerdheid in de praktijk kan meewerken. In ieder geval moet men met islamitische theologen durven discussiëren op het scherp van de snede. Souissi vulde dit verder aan. Hij merkte op dat het model van overleg dat in België wordt gehanteerd in Frankrijk werd overgenomen, zij het met één groot verschil. In Frankrijk vulde men dit model aan met theologische discussies, terwijl dit in België tot op vandaag niet mogelijk lijkt. Nochtans staan moslims zeer open voor dialoog en schuiven zij andersgelovigen in geen geval opzij vanwege hun andere visie. Deze discussies mogen echter niet enkel beperkt blijven tot theologen, ook anderen moeten zich kunnen mengen in de discussies tussen christenen en islamieten over onderwerpen als het al dan niet dragen van een hoofddoek of het belang van het triniteitsgeloof. Je kan en mag de maatschappij niet vrij maken van godsdiensten. Het feit dat het Westen pluralistisch is, moet ook echt getoond worden. De pluraliteit moet duidelijk zijn. Het is immers niet noodzakelijk dat de godsdiensten geprivatiseerd worden om Kerk en Staat te scheiden.

Didier Pollefeyt

Professor Dr. Joël Delobel op emeritaat

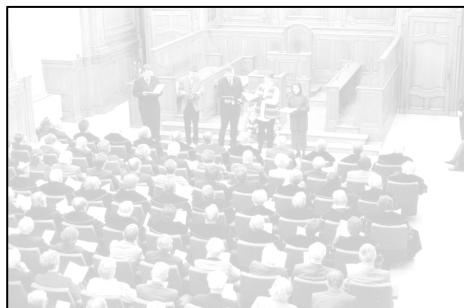
Op woensdag 6 maart 2002 werd in stijl afscheid genomen van Prof. Dr. J. Delobel. *Ich bin jung gewesen und alt worden* luidde het lied waarmee een eerste muzikale hulde werd gebracht. Voorwaar, passende woorden na 32 jaar vertoefd te hebben aan deze theologische faculteit.

De festiviteiten vingen in de namiddag aan met een colloquium rond tekstkritiek. Prof. Dr. W.L. Petersen verdedigde er zijn inzichten omtrent de vroegste ontwikkelingen van de evangeliën, gevolgd door een discussie met drie respondenten: Prof. Dr. B. Aland uit Münster, Em. Prof. Dr. T. Baarda uit Amsterdam en Prof. Dr. J. Verheyden uit eigen huis. Dat de opinies beduidend verschillend waren, stemde Joël Delobel

uitermate gelukkig, want “zo blijft er ook nog wat over voor zij die na mij komen”.

Hoogtepunt werd de academische zitting in de Promotiehal van de Universiteit. Zowel de decaan van de Faculteit als de rector van de Universiteit, prezen J. Delobel voor zijn lange en trouwe dienst aan zowel Faculteit als Universiteit. Beiden benadrukten Joëls gevoel voor humor en zijn capaciteiten om tegelijk alles tot zijn ware proporties te herleiden, evenals zijn ongeëvenaarde didactische vaardigheden. De rector noemde Joël Delobel “een modelvoorbeeld van loyaleit aan de Universiteit”.

Na de overhandiging van de feestbundel en een muzikaal intermezzo, was het de beurt aan Joël zelf om de ‘menigte’ toe te spreken ‘op zijn eigen manier’. Met milde humor in de stem constateerde hij dat op dergelijke gelegenheden blijkbaar alleen goede dingen worden verteld over de persoon in kwestie. Dit had hem, naar eigen zeggen, aan het denken gezet en hij was tot de volgende conclusie gekomen: alleen het goede vertellen is een enorme tijdsbesparing, dezelfde woorden kunnen trouwens later nog dienstig zijn als *in memoriam* en het laat tenslotte iedereen toe om op de receptie in kleine groepjes en op fluisterton elkaar de ontbrekende informatie door te spelen.

Zijn slotcollege behandelde de genade en de verdienste in Paulus' denken. Samen met de tekstkritiek van het Nieuwe Testament, de tweetakt-motor van Joël Delobels jarenlange academische arbeid. Op pedagogisch-didactisch verantwoorde wijze bereikte hij, in vijf stappen, zijn conclusie: genade is zoals vriendschap en liefde een pure gave, een niet op te eisen geschenk.

Twee Franse drinkliederen uit de Renaissance moesten de gepaste overgang maken tussen de academische zitting en de daaropvolgende receptie alwaar tussen 'pot en pint' de ontbrekende informatie kon doorgegeven worden.

Toen de rector Joël Delobel als "onvervangbaar" beschreef, had hij het bij het rechte eind. Zijn milde humor, zijn zachte bemoedigende houding, zijn didactische helderheid, ... ze zullen in het 'memorie' van menig student blijven. Ook in het academisch milieu is het zo: sommigen komen aan in bliksem en aardbeving, anderen dobberen steeds maar rond in de stilte, maar Joël is gekomen als een bries, zacht maar verkwikkend. "In memoria vivas, in vita memorandus sis".

Laurens Geeraert

**GODSDIENSTONDER-
RICHT IN VLAANDEREN:
GISTEREN, VANDAAG
EN MORGEN**

**Een beschouwing bij de
academische carrière
van Prof. Lombaerts**

Ter afsluiting van de academische carrière van Prof. Lombaerts dacht ik dat het mooi zou zijn om een schets te maken van de hoofdaccenten in zijn denken. Hiervoor raadpleegde ik zijn bibliografie¹ en selecteerde een aantal werken hieruit, verspreid over bijna veertig jaar.

Het is opmerkelijk dat Prof. Lombaerts reeds vanaf het begin er steeds in is geslaagd macro-, meso- en microniveau – oftewel de maatschappij, de school en de klassituatie – op een evenwichtige wijze op elkaar te betrekken. Jonge mensen brengen hun ervaringen mee naar de klas. Deze ervaringen zijn zeer divers, omdat ze uit verschillende leefmilieus voortkomen. Daarom achtte Prof. Lombaerts het niet onbelangrijk om op zoek te gaan naar ervaringen van jongeren, die relevant zijn om mee te werken in het godsdienstonderricht; ervaringen ook van waaruit de vraag naar zin en waarheid, geloof en kerkelijkheid op geloofwaardige wijze kan worden benaderd. Door deze ervaringen te verzamelen en in klasverband te verwerken, konden ze in een breder perspectief geplaatst worden. Opdat leerlingen hun weg zelf leerden uitstippelen, moest er voor hen de nodige ruimte vrijgemaakt worden. Deze werkwijze verontrustte echter vele godsdienstleerkrachten. Ze moesten immers afstappen van het zo vertrouwd-

de overdrachtsmodel en samen met de leerlingen een zoektocht opzetten naar de waarheid.

Deze zoektocht vereiste dat er ruimte vrijkwam voor een waarachtige dialoog. Authentiek spreken was zowel voor de jongeren als voor de volwassenen in de godsdienstpedagogische situatie een hele uitdaging. Jongeren moesten leren hun gevoelens, gedachten, indrukken en waarnemingen onder woorden te brengen, kortom hun verhaal te vertellen. Voor volwassenen doorbrak deze manier van werken de normale gang van zaken en keerde ze deze in zekere zin zelfs om.

Centraal stond nu het samen verantwoordelijkheid dragen voor het onderwijsleerproces. Deze verantwoordelijkheid hield voor de leerkracht in dat men iedere leerling als individu respecteerde en hem de vereiste vrijheid gaf om zichzelf te ontwikkelen in gesprek met medeleerlingen. Daartoe was het noodzakelijk dat de leerkracht hen een kader aanbood, waarin ze zich als (gelovig) individu konden plaatsen. De verantwoordelijkheid aan de kant van de jongeren was erin gelegen authentiek te spreken en te handelen. Dit impliceerde dat ze leerden zeggen wat ze ervoeren met betrekking tot een bepaalde problematiek. Deze idee van gedeelde verantwoordelijkheid zal als een rode draad doorheen het gehele godsdienstpedagogisch project van Prof. Lombaerts blijven lopen.

Godsdienstonderricht is gelegen op het conflictueuze kruispunt van dynamische krachtvelden. De herkomst, opstelling en gevoeligheden van de leerlingen, het schooltype en de schoolcultuur vormen het kader waarbinnen het aanbod van de joods-christelijke traditie gepresenteerd dient te worden en op haar geloofwaardigheid en waarheids-

waarde getoetst zal worden. De joods-christelijke traditie moet op een zodanige manier gebracht worden dat ze herkenbaar is voor jongeren.

Al deze bekommernissen – ervaringen, dialoog, hermeneutiek, aangepaste taal, etc. – blijven tot op vandaag doorwerken in Lombaerts godsdienstpedagogisch concept maar worden omwille van veranderingen in de maatschappij op een vernieuwde wijze geïntegreerd. In de jaren zeventig kon men nog pleiten om ruimte te scheppen voor een gelovig getuigenis van de leerlingen in de klasgroep. Vandaag lijkt dit niet meer realistisch. Dit vraagt uiteraard om een vernieuwde aanpak, die wij op een fundamenteel theoretische wijze trachten te onderbouwen in het project rond het hermeneutisch-communicatieve concept ‘vakdidactiek godsdienst’. Het is met dit project dat Prof. Lombaerts de weg heeft voorbereid voor zijn opvolger(s).

Wil het godsdienstonderricht vandaag nog geloofwaardig overkomen, dan moet het volgens Prof. Lombaerts afgestemd worden op de reële situatie, vragen en verwachtingen van jongeren inzake godsdienst en levensbeschouwing. De opties, interpretaties en denkwijzen van de leerlingen, die vaak stroken met basisintuïties van de christelijke traditie, vormen beslissende sleutels om de invalshoek eigen aan de christelijke traditie te ontsluiten. Leerlingen vangen vanuit de media allerhande informatie op omtrent godsdienst en levensbeschouwing. Op die basis vormen zij zich opinies, die vaak onvoldoende onderbouwd zijn. De bekwaamheid van de leerkracht is dan in de eerste plaats detecteren vanuit welk standpunt of vanuit welke context leerlingen hun mening vormen, en doorzien welke redeneerwijze zich in de klasgroep organiseert. De vragen die hier gesteld moeten worden, zijn de volgende: waarop

steunen de leerlingen zich bij de vorming van hun mening? Welke argumenten halen ze aan en waar komen die vandaan? Welke gedachten leven er in de klasgroep? Op die manier wordt reeds een deel van de leerstof vanuit de klasgroep zelf aangebracht, dat door de bronnenstudie wordt aangevuld en uitgebreid. Door de verschillpunten tussen de leerlingen in het leerproces centraal te stellen, krijgen leerlingen de kans hun godsdienstig aanvoelen en denken kritisch te verbreden en te ontwikkelen. Het leerproces heeft nu dus veeleer betrekking op de omgang met de specifieke interpretatie eigen aan tradities, en de wijze waarop de leerlingen er interpreterend mee omgaan.

De leerinhoud is het resultaat van de samenwerking binnen het klasverband en kan vooraf niet volledig door de leerkracht vastgelegd worden. Op die manier wordt het communicatieproces zelf eigenlijk een leerproces. Het is de taak van de leerkracht om als begeleider van dit communicatieproces op te treden. De leraar ziet toe dat er gestreefd wordt naar een degelijk onderbouwde argumentatie en helpt leerlingen een gedocumenteerd en verantwoord standpunt in te nemen met betrekking tot een bepaald thema dat behandeld wordt. Dit wil zeggen dat de leerkracht het groepsdiscours niet langer kan leiden in de door hem/haar op voorhand uitgetekende banen. Ook deze verandering verontstelt de leerkrachten. Het vraagt van hen een bijzondere alertheid en communicatieve fijngevoeligheid.

Dit concept werd in grote lijnen de basis voor het model waarop het nieuwe leerplan is gebaseerd dat vanaf 2004 bindend zal zijn voor het godsdienstonderricht in Vlaanderen. Ook het centrum ‘academische lerarenopleiding’ aan onze Faculteit werkt met dit con-

cept en integreerde het in ons multimediale project Thomas².

Kortom, het model dat Prof. Lombaerts ontwikkelde, zal het toekomstige godsdienstondericht in Vlaanderen – en wellicht ook daarbuiten, gezien het een grensverleggend concept is – zeker en vast beïnvloeden en oriënteren. Aangezien het meer aangepast is aan de reële noden van de hedendaagse maatschappij, zal het aan het godsdienston-

derricht een nieuwe impuls geven. Hierdoor kan het wellicht enkel maar aan plausibiliteit winnen.

Joke Maex

1. Deze bibliografie is terug te vinden in B. ROEBBEN; M. WARREN (Ed.), *Religious Education as Practical Theology*, Peeters, Leuven, 2001, p. 333-338.

2. www.godsdienstonderwijs.be

De VAO- Pastoraaltheologie ver- popt zich tot een Licentie Godgeleerdheid-major Praktische Theologie

Licentiaten in de godsdienstwetenschappen kunnen vanaf oktober 2002 een inschrijving nemen voor een *vol-tijds programma 'Licentie Godgeleerdheid – major Praktische Theologie'*. Daarmee krijgt de VAO – Pastoraaltheologie (vroeger 'het getuigschrift') een plaats in het gewone programma en wordt een zelfstandige major Praktische Theologie, naast de 'theoretische' Pastoraaltheologie, bijbelwetenschappen, dogmatiek, kerkgeschiedenis en theologische ethiek. De studie kan *over 2 jaar* gespreid worden. Ook die richting biedt nu de kans om te doctoreren, indien men voldoet aan de vereisten die ook voor de andere majores gelden.

De major – Praktische Theologie steunt op *drie pijlers*: pastoraaltheologie, training en spirituele vorming. De studenten kunnen een pastorale sector voorstellen, waarin ze zich verder wensen te specialiseren: pastoraat in de parochie, het jeugdwerk, de gevangenis, het ziekenhuis, het leger, het gezin, de school, pastoraat met gehandicapten, doven,... De belangrijkste componenten van het programma wijzigen ieder jaar en scheppen ruime mogelijkheden voor een **'vorming op maat'**.

In het academiejaar 2002-2003 worden de **volgende onderdelen** aangeboden:

1. De studenten volgen *6 colleges* naar keuze, waarvan drie theologische en drie uit andere faculteiten (aangepast aan de gekozen sector, bv.

criminologie voor gevangenispastoraat). Bij PA 79 Prof. Mia Leijssen (Basisvaardigheden Counseling voor niet-therapeuten) wordt een practicum ingericht in een specifieke subgroep 'pastoraat en counseling', geleid door Dra. Karlijn Demasure.

2. Er worden *4 'modules'* georganiseerd. Elke module bestaat uit 4 bijeenkomsten: 2 lezingen van telkens 2 uur en 2 praktische trainingen van telkens 2 uur. Deze modules worden ingericht in Gent (woensdagavond 19.00-21.00) en in Leuven (donderdagavond 18.00-20.00). Iedere module kan los van de andere gevolgd worden en de lezingen zijn toegankelijk zonder inschrijving.

Module I: 'Ignatiaanse spiritualiteit: persoonlijke geloofs- en gebedsgroei' (Prof. Rob Faesen – oktober 2002)

Module II: 'De Bijbel: een boek voor jongeren? Aanzetten voor een bijbelse jeugdpastoraal' (Vicaris Lode Aerts – november/december 2002)

Module III: 'Horen, zien en zwijgen? De pastor en het beroepsgeheim' (Prof. Axel Liégeois – februari/maart 2003)

Module IV: Doelgericht ziekenhuispastoraat. Een kennismaking met een nieuwe methode die zorgt voor kwaliteit in de ziekenhuispastoraal (en voor gesprekspastoraat in zijn geheel). (Dra. Anne Vandenhoeck, maart/april 2003)

3. Intensieve *Trainingsweek* in de Abdij van Averbode van 3-7 februari 2003: 'Luisteren naar verhalen. Een narratief pastoraal model'. Prof. Kristiaan Depoortere en Dra. Kar-

lijn Demasure verbinden bijbelverhalen met levensverhalen als model voor pastorale begeleiding.

4. Interdisciplinaire *studiedag*: 'Loslaten wat je lief is: pastorale begeleiding bij verlieservaringen'. Leuven, vrijdag 6 december 2002.
5. *Stage*: 450 uren in de gekozen sector, met werkbegeleiding en supervisie (persoonlijk en in groep)
6. *Reflectiescriptie* en presentatie ervan op een symposium.

Het grootste deel van dit programma wordt *ook ingericht voor wie geen licentie in de godsdienstwetenschappen behaalde*, maar wel een voldoende theologische vooropleiding heeft (PAV - Permanente Academische Vorming). Wie de PAV met succes beëindigt, ontvangt een Academisch Certificaat PAV-Praktische Theologie. Dit PAV-programma kan over 4 jaar gespreid worden en wordt in twee vormen georganiseerd: een basispakket (150 uren) en een integraal pakket (ruim 800 uren, met stage).

Meer info en brochure:

Faculteit Godgeleerdheid

Secretariaat

Sint-Michielsstraat 6

3000 Leuven

tel. 016-32 38 28 fax. 016-32 38 58

bij Prof. Kristiaan Depoortere 016-32 45 02

of e-mail: kristiaan.depoortere@theo.kuleuven.ac.be

en bij Dra. Karlijn Demasure: karlijn.demasure@theo.kuleuven.ac.be.

Doctoraat

Frederique VANNEUVILLE,
Jesus and “the Jews”
in John 8:31-59. An Interdisciplinary Investigation into the Problem of Anti-Judaism in the Gospel of John.

Promotor: prof. dr. R. Bieringer,
co-promotor: prof. dr. D. Pollefeyt

Correctors:

prof. dr. J. Delobel,
prof. dr. R. Burggraeve,
prof. dr. G. Van Belle

Openbare verdediging:
12 december 2001

De christelijke houding tegenover de joden is traditioneel in grote mate bepaald geweest door de theologie van de substitutie. Volgens deze leer heeft de komst van Jezus het verbond van God met Israël tenietgedaan en neemt het christendom de plaats in van het joodse volk als Gods uitverkoren volk. Sinds de tweede wereldoorlog is

er echter stilaan een kentering gekomen in deze houding. Deze kentering kwam er voornamelijk vanuit het schokkende besef dat de christelijke leer misschien wel een aandeel had gehad in de socio-politieke ontwikkelingen die onder het nazi-regime geleid hebben tot de gruwelen van de *Shoah*. Immers, de christelijke traditie is niet gevrijwaard van anti-joodse ideeën die het antisemitisme zo niet veroorzaakt dan toch zeker gevoed hebben. Vandaar de vraag die aan de basis lag van ons doctoraatsonderzoek: is afkeer tegenover joden eigen aan het christendom? Meer bepaald: is afkeer tegenover joden reeds aanwezig in de bronnen van het christelijk geloof, met name in de Heilige Schrift? Zo ja, onder welke vorm? En welke implicaties heeft dit voor de christelijke theologie?

In ons onderzoek zijn we betrokken van het Johannesevangelie, dat in deze context bij uitstek een kwalijke reputatie heeft. Dit is voornamelijk te wijten aan twee factoren die ik hier kort schets.

Ten eerste spreekt Johannes opvallend vaak over ‘de joden’. In tegenstelling tot de synoptici maakt Johannes hierbij nauwelijks onderscheid tussen verschillende groepen van joden. Bovendien schildert hij ‘de joden’ opvallend negatief af: ze begrijpen hun eigen Heilige Schrift niet, ze kennen God niet, ze hebben Gods liefde niet in zich, door hun ongelof zullen ze sterven in hun zonde, ze zijn niet uit God maar uit de duivel, ze zoeken Jezus te grijpen, willen hem zelfs doden en ondernemen pogingen om hem te stenigen. Zo wordt de indruk gewekt dat ‘de joden’ de personificatie zijn van alles wat slecht is: zonde, duisternis, leugen, ongelof.

Ten tweede laat Johannes duidelijk verstaan dat Jezus Christus de vervulling is van de joodse traditie. Ik laat hier in het midden of we eventueel zelfs niet van vervanging kunnen spreken, eerder dan van vervulling. In ieder geval geeft het evangelie op verschillende manieren aan dat een authentiek verstaan van het joods geloof voor Johannes niet mogelijk is zonder geloof in Jezus als de Messias. Joden die niet in Jezus geloven ontzeggen zichzelf daarvoor automatisch Gods heil.

Het eerste deel van ons onderzoek bestaat uit een exegetische studie van de bijzonder scherpe discussie tussen Jezus en 'de joden' in Joh 8, 31-59. Jezus' harde oordeel over 'de joden' als kinderen van de duivel (8, 44) is binnen zijn context niet te begrijpen als een ontologische verduiveling van alle joden, maar als een oordeel over het ongelooft van deze joden die niet ingaan op Jezus' aanbod van heil. De verhouding tussen iemands daden en zijn afstamming is een centraal thema in Joh 8, 31-59. 'De joden' argumenteren dat ze kinderen van Abraham zijn en dat ze zichzelf *dus* kinderen van God mogen noemen. Daartegenover staat de overtuiging van Johannes dat wie niet in Jezus gelooft, zelfs al gaat het om een afstammeling van Abraham, geen kind van God genoemd kan worden. De verwerping van Jezus als de Zoon van God geeft volgens de evangelist veeleer blijk van spreekwoordelijke afstamming van de duivel.

Het tweede deel van ons proefschrift behandelt de vraag of Joh 8, 31-59, en bij uitbreiding het gehele Johannesevangelie, anti-joods genoemd kan worden. De wetenschappelijke discussie hieromtrent is eindeloos en verloopt moeizaam. We zien hiervoor verschillende redenen. Ten eerste is de definiëring van de terminologie een heel moei-

lijke kwestie. De termen 'anti-judaïsme' en 'antisemitisme' zijn op zich te ruim en te vaag. In ons onderzoek zijn we uitgegaan van de bepaling dat anti-judaïsme louter theologisch bepaald is, terwijl antisemitisme raciale gronden aanvoert om afkeer tegenover joden – *alle* joden dan – te legitimeren. Maar zelfs met deze werkdefinitie blijft er nog een ruime marge van interpretatie in de bepaling van de grens tussen anti-judaïsme en antisemitisme. Tweede struikelblok in de discussie is het feit dat het probleem door verschillende mensen op verschillende niveaus gesitueerd wordt. Er is nagenoeg eensgezindheid over de anti-joodse doorwerking van het Johannesevangelie in latere interpretaties. De onenigheid onder exegeten neemt echter toe naarmate het probleem van het anti-judaïsme dichter bij de tekst zelf of bij de evangelist gelegd wordt. Bovendien bepalen ook ideologische bekommernissen en vooronderstellingen het verloop van de discussie.

In de literatuur over Johannes' anti-judaïsme krijgen twee aspecten ruim de aandacht.

Ten eerste is er Johannes' typisch gebruik van de term 'de joden'. Pogingen om de historische referent van 'de joden' in tijd en ruimte te beperken en zo het anti-judaïsme van Johannes te minimaliseren, zijn legio: de idee is dat Johannes het niet heeft over *alle* joden, maar *slechts* over een welbepaalde groep van joden uit zijn eigen tijd. Zeer bekend is ook de opvatting dat 'de joden' in Johannes gezien moeten worden als symbool van ongelooft. Het feit dat het niet over concrete joden zou gaan, maar dat 'de joden' *slechts* een symbolische rol spelen in het verhaal, wordt hier gebruikt om te beargumenteren dat Johannes niet anti-joods is. Echter, geen van beide opties is wenselijk. Histori-

sche referent en symbool kunnen immers niet los van elkaar gedacht worden. Bovendien lijden dergelijke benaderingen aan de misvatting dat het probleem van het anti-judaïsme in Johannes zich zou beperken tot het bijzondere gebruik van de term 'de joden'.

Ten tweede is er de historische achtergrond van het Johannesevangelie. Elke reconstructie van de omstandigheden waarin dit evangelie is geschreven is een poging om te verklaren waarom de evangelist in zijn evangelie zo'n negatieve rol weglegt voor 'de joden'. Wie waren de tegenstanders van de evangelist met wie hij door middel van de dubbele historische bodem in zijn evangelie blijkbaar wilde afrekenen? Inzicht in de historische omstandigheden kan zeker helpen in het zoeken naar een antwoord op die vraag, maar een historische verklaring biedt daarom nog geen morele goedkeuring.

Ons onderzoek heeft op die manier aangetoond dat de klassieke historisch-kritische aanpak ontoereikend is om het probleem van anti-judaïsme in Johannes adequaat te vatten. In onze studie hebben we daarom geopteerd voor een hermeneutische benadering. We hebben met name gepoogd om een interpretatiekader te ontwikkelen waarbinnen de anti-joodse tendensen in Johannes au sérieux genomen kunnen worden zonder daarbij de openbaringswaarde van dit evangelie te ondermijnen. Het was onze bekommernis om een christologie te ontwikkelen waarbinnen het jodendom nog recht van bestaan

heeft. Door het joodse perspectief in rekening te brengen, wilden we het potentiële geweld tegenover joden in Johannes' visie op christelijke identiteit neutraliseren. We hebben hiervoor gebruik gemaakt van elementen uit Johannes' eigen theologie. Vooral het merkwaaardige samengaan van een universeel perspectief met exclusivistische claims bood een uitweg uit de impasse. Hoewel de mogelijkheid van universeel heil buiten Jezus om slechts indirect aanwezig is, legitimeert deze toch de vraag of Johannes' exclusivistische interpretatie van het Jezusgebeuren wel voldoende recht doet aan Gods droom van universeel heil. Als Johannes' visie op Jezus als de enige heilsmiddelaar met zich meebrengt dat zelfs joden met een voorbeeldige levenswandel geen heil kunnen vinden indien ze Jezus niet als de Messias aanvaarden, wordt de boodschap over Jezus dan niet veeleer een bron van haat en twist dan van liefde en vergeving? Ons antwoord op die vraag is eerder bevestigend. Onze hermeneutische benadering is een poging om de theologie van het Johannesevangelie te herdenken in het licht van de meest fundamentele christelijke waarden van vergeving, liefde en zelfs vijandsliefde. Het is een benadering die een aantal problemen oplost, maar die tegelijk vele nieuwe vragen kan oproepen. De vraag hoe de rol van Jezus als enige heilsmiddelaar kritisch herdacht kan worden zonder de eigen christelijke identiteit prijs te geven is er slechts één van.

Open Dag Ongekende Horizonten

Faculteit Godgeleerdheid 4 mei 2002

Op 4 mei jongstleden vond in het Maria-Theresiacollege te Leuven de open dag 'Ongekende Horizonten' van de Faculteit Godgeleerdheid plaats. Het werd een succes: een vierhonderd mensen kwamen van de gelegenheid gebruik maken om kennis te maken met de Faculteit, de vernieuwingen die ze de jongste jaren doorvoerde, haar onderzoekscentra en natuurlijk haar studenten.

Zo was er de informatie- en evenementenmarkt waar een heel aantal projecten zichzelf aan het grote publiek voorstelden. We noemen er slechts enkele: Theologie in een postmoderne context, het Centrum voor Vredesethiek, het Centrum voor Religiestudie (wereldgodsdiensten), Praktische Theologie,... Ook een aantal niet-facultaire projecten maakten van de gelegenheid gebruik om het publiek te woord te staan. Zo konden wij op de medewerking rekenen van de Parochiale Jeugdzorg van Chiro Nationaal, de Universitaire Parochie, Speelpleinen en Open weekends,... Het geheel werd opgevrolijkt door Katechetika (de studentenkring van de Faculteit). Verder zorgden emeriti en professoren ervoor dat het 'Emeriticafé' zijn naam waardig was.

Het Theologisch Forum, smelting van de vroegere FEGO en de alumnaverening van de K.U. Leuven en een open vereniging voor al wie een theologische opleiding volgde, organiseerde tegelijk op die dag enkele rondetafels. De rondetafel omtrent 'Wie mag

vandaag godsdienst geven?' ging in op enkele nieuwe ontwikkelingen inzake de noodzakelijke diploma's of ervaringen die vereist worden om godsdienst te mogen onderwijzen. Door het grote tekort aan (godsdienst) leerkrachten worden de voorwaarden aangepast waardoor de kwaliteit in het gedrang lijkt te komen. De rondetafel rond de toekomst voor een Forum van Theologie en/of Levensbeschouwing behandelde vooreerst de inspanningen die de Faculteit Godgeleerdheid onderneemt om een volwaardige opleiding rond religiestudie op te bouwen. De decaan, M. Lamberigts, beklemtoonde dat dit perspectief voor de Faculteit wezenlijk blijft en dat er contacten zijn met andere levensbeschouwingen. Ook de voorzitter van het Theologisch Forum, Luk Vanlanduyt, kon dit beaamen gezien het Theologisch Forum eerste stappen zette om contacten op te bouwen voor de eventuele oprichting van een Levensbeschouwelijk Forum waar afgestudeerden van zowel filosofische als levensbeschouwelijke richtingen welkom zouden zijn en elkaars visie in een sfeer van ontmoeting zouden leren ontdekken. Verder bleek op deze rondetafel dat sommige participanten meer ondersteuning vanwege de opleidingen verwachtten na de studies, al was het maar om in een kleine groep ervaringen, maar ook vragen, uit te wisselen. Zowel de Faculteit als het Theologisch Forum beseffen dat het opbouwen van regionale initiatieven een belangrijk element dient te worden in hun activiteiten. De laatste rondetafel bracht echo's van afgestudeerden. Vijf mensen uit diverse hoeken vertelden over hun werkervaringen. Daarin werd aangehaald dat de loopbaan van onderwijsleerkrachten godsdienst soms te vlak is en dat nogal wat mensen graag eens een ander beroepsveld - ook buiten onderwijs of pastoraal - opzoeken. De

verschuiving op dat terrein is overigens aanzienlijk: wie vroeger godsdienstwetenschappen studeerde, werd meestal godsdienstleerkracht. De Faculteit heeft in 20 jaar haar theologisch programma erg verbreed en biedt professionele vorming aan voor heel wat pastorale sectoren. Wat echter niet betekent dat de maatschappij de afgestudeerden voor deze sectoren al een volwaardig statuut kan bezorgen. Uit de gesprekken tussendoor bleek dat juist die statuten (en waardering in het algemeen) gevoelig liggen. Het statuut van parochie-assistent en van bezinningsbegeleider is daarvan een tekenend voorbeeld.

De eucharistieviering stond in het teken van het dagthema 'Ongekende Horizonten'. Daarbij aansluitend werd gekozen voor een eerste lezing uit het boek Prediker (Pr 11, 1-6) en een evangelietekst uit Lucas (Lc 12, 22-34). Prof. dr. Reimund Bieringer en Goedele Miseur (KTRC-KTRO – Braambosradio) gingen samen voor (waar liturgisch mogelijk). De homilie gebaseerd op de lezingen raakte volgende aspecten

aan: ongekende horizonten betekenen uitdagingen, wat ook geldt voor een Faculteit die nieuwe wegen inslaat en voor mensen die pastoraal actief zijn in een samenleving waar de politiek geen al te gunstig beleid voert op dat vlak; het contrast in beide lezingen tussen Lucas "wees onbezorgd" en Prediker "sta met je voeten op de grond" werd naar voor gehaald; Jezus vraagt ons om ons te bekommeren om het Rijk Gods... Zijn wij niet al te vaak met de verpakking bezig i.p.v. met de kern van de dingen? En wat is dan die kern? De lezingen tonen aan wat genade is... Misschien zijn we te artificieel op zoek naar genade en moeten we wat vaker het heilige in het alledaagse leren zien...

Het geheel werd afgesloten met een feestelijke maaltijd waar zowel de decaan als de voorzitter spraken over nieuwe initiatieven, ook regionaal. Er werd gedanst tot in de vroege uurtjes.

Of deze dag jaarlijks zal georganiseerd worden, blijft voorlopig nog een vraagteken.

Voor verdere informatie m.b.t. de Faculteit Godgeleerdheid,
contacteer Annemie Dumoulin op het nummer 016/32 38 73
of via e-mail: Annemie.Dumoulin@theo.kuleuven.ac.be

Boekbespreking

Prof. em. Herman Lombaerts

B. Roebben; M. Warren (ed.), *Religious Education as Practical Theology. Essays in Honor of Professor Herman Lombaerts*, Peeters, Leuven, 2001, 343 p., 39,66 €.

Volgens de goede traditie werd Professor Herman Lombaerts ter gelegenheid van zijn emeritaat gevierd met een feestbundel en dit ter ere van zijn jarenlang onderzoek op godsdienstpedagogisch vlak. Drie elementen, die centraal staan in Prof. Lombaerts' eigen onderzoek, en waarop in de lerarenopleiding aan onze Faculteit voortgebouwd wordt, doorkruisen voortdurend de gedachtelijnen in de feestbundel. Een eerste element is het centraal stellen van de leerlingen vanuit de idee dat jonge mensen vandaag nog steeds worstelen met concrete vragen en verwachtingen omtrent godsdienst en levensbeschouwing. Deze concrete vragen en verwachtingen vragen om in-

terpretatie, in confrontatie met de traditie. Hierbij zijn we aangekomen bij het tweede element. De hermeneutische benadering van de inbreng van de leerlingen, in confrontatie met traditie(s) in het godsdienstondericht – zoals Lombaerts die voorstaat – vergt een communicatieve leeromgeving. Tot slot is er de contextuele inbedding van de theologie in de concrete ervaringen van mensen vandaag. Omwille van dit laatste contextuele element heeft men gekozen voor de titel 'godsdienstondericht als praktische theologie'. Net als praktische theologie heeft ook godsdienstpedagogiek nood aan een grondige studie van de werkelijkheid zoals ze voor ons ligt en de interpretatie ervan in het licht van het godsdienstondericht. Godsdienstondericht binnen deze optiek tracht de eigen (religieuze) zingeving van de leerlingen evenals van de leerkracht in het leerproces te integreren en te duiden.

Het boek is een verzameling van persoonlijke en wetenschappelijke artikels van academici die Lombaerts en zijn visie op het godsdienstondericht al dan niet goed kennen. Het is werkelijk een internationale, ik mag zelfs zeggen intercontinentale, bundeling van opstellen met betrekking tot godsdienstondericht in zijn breedste zin. Het godsdienstondericht en zijn context worden vanuit verschillende hoeken belicht: theologie, psychologie, sociologie, pedagogiek, linguïstiek, etc. Ondanks de grote diversiteit is er omtrent één punt alvast eensgezindheid: godsdienstondericht kan niet langer gezien worden in het verlengde van geloofsoverdracht, maar vanuit een eigen bijdrage tot de kritische religieuze competentie van de leerlingen.

Joke Maex

Aankondigen

THE INTERNATIONAL ACADEMY FOR MARITAL SPIRITUALITY
together with
THE LIBRARY FOR THE INTERDISCIPLINARY STUDY OF MARRIAGE

In Collaboration With:

BOSTON COLLEGE, USA
PONTIFICIA UNIVERSITÀ GREGORIANA, ROME
KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN, BELGIUM
(Faculty of Theology)

THIRD INTERNATIONAL

SUMMER COURSE

A Time for Us: Tracing Time's Textures in Marriage
An interdisciplinary course for postgraduate students and professionals
interested in the dialogue between human sciences and Christian
theology about marriage and marital spirituality

25 August – 7 September 2002
Sint-Genesius-Rode (Brussels)

In Dialogue:

GÜNTER BURKART (*Sociology*), University of Lüneburg, Germany
WILLIAM DESMOND (*Philosophy*), Katholieke Universiteit Leuven, Belgium
ENDA MCDONAGH (*Theology*), St. Patrick's College, Meynouth, Ireland
PATRICK MOORE, FSC (*Spirituality*), Sarum College, Salisbury, UK
ALFONS VANSTEENWEGEN (*Psychology*), Katholieke Universiteit Leuven, Belgium

For further information & application please contact:

International Academy for Marital Spirituality
Postgraduate Summer Course
Steenweg naar Grote Hut 156 A
1640 Sint-Genesius-Rode • Belgium

Tel.: +32 2 359 92 02 • Fax +32 2 358 57 90

intams@skynet.be • www.intams.com

Colloquium Relatieopbouw christenen-moslms

12 - 14 september 2002

De Faculteit Godgeleerdheid van de K.U.Leuven en de Executieve van de Moslms van België willen, in samenwerking met de Werkgroep Relatieopbouw moslms-christenen van Kerkwerk Multicultureel Samenleven en Pax Christi Vlaanderen, de relatievorming christenen-moslms thematiseren in een internationaal colloquium, waarbij het religieuze aspect voorop staat. Het betreft dan niet zozeer de interreligieuze dialoog, het spreken over elkaars godsdienst, maar wèl de positieve interactie en de relatieopbouw van christenen en moslms in multireligieuze samenlevingen, hun geloofservaring en -praktijk.

De concrete uitwerking van dit colloquium gebeurt zowel op theoretisch vlak als op het niveau van de praktische verhoudingen en zal bestaan uit academische lezingen, debatten en workshops; en dit alles op internationaal niveau en in verschillende talen.

Plaats: Maria-Theresiacollege, Sint-Michielsstraat 6, B-3000 Leuven

Cursusgeld:

- 5 EUR voor studenten
- 10 EUR voor 1 dag
- 20 EUR voor het volledige colloquium

Voor meer informatie:

Faculteit Godgeleerdheid
Tel.: 016/32 38 28 - Fax: 016/32 38 58
E-mail: info@theo.kuleuven.ac.be

Met de medewerking van
de Postacademische Vorming K.U.Leuven - Vliebergh-Senciecentrum

Colloquium Biblicum Lovaniense
Bijbelse Studiedagen te Leuven
Journées Bibliques de Louvain
LI

July 31 - August 2, 2002
Wisdom and Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls
and in the Biblical Tradition

President: F. García Martínez
Sponsored by Katholieke Universiteit Leuven
Université Catholique de Louvain
FWO/FNRS, Brussel

Wednesday, July 31

- 09:30 Florentino García Martínez**, Leuven
Presidential Address
- 10:30** Coffee
- 11:00 Émile Puech**,
Jerusalem
Apports des textes apocalyptiques et de Sagesse à l'eschatologie du judaïsme ancien
- 12:00 Armin Lange**,
Chapel Hill, NC
Interpretation als Offenbarung. Zum Verhältnis von Schriftauslegung und Offenbarung in apokalyptischer und nichtapokalyptischer Literatur
- 13:00** Lunch
- 15:30** Coffee
- 16:00 Michael Knibb**,
London
The Book of Enoch in the Light of the Qumran Wisdom Literature
- 17:15-18:45 Seminars**
- 19:00** Dinner

Thursday, August 1

- 09:00 Daniel Harrington**,
Weston, MA
Wisdom and Apocalyptic in 4QInstruction and 4 Ezra
- 10:00 Maurice Gilbert**,
Roma
Sagesse 3,7-9; 5,15-23 et l'apocalyptique
- 11:00** Coffee
- 11:30-13:00 Short Papers**
- 13:00** Lunch
- 15:30** Coffee
- 16:00 Klaus Koch**, Ham-
burg
Das Geheimnis der Zeit in Weisheit und Apokalyptik um die Zeitwende
- 17:15-18:45 Seminars**
- 19:00** Dinner
- 20:30 Carrefour – Discussion session**

Friday, August 2

- 09:00 Menahem Kister**,
Jerusalem
Wisdom Attainable und Unattainable
- 10:00 Heinz-Josef Fabry**,
Bonn
Die Messiaserwartung in Qumran
- 11:00** Coffee
- 11:30 John J. Collins**,
New Haven, CT
The Mysteries of God. The Category "Mystery" in Apocalyptic and Sapiential Writings
- 12:30** Conclusion
- 13:00** Closing Banquet

Seminars Wednesday and Thursday

Wednesday

- Nederlands: Eibert Tigchelaar, Groningen
Oorsprong en functie van Mysteries
- English: Torleif Elgvin, Oslo
Esoteric Revelation and End-time Expectation in Instruction and Time of Righteousness
- Français: Jean Duhaime, Montréal
Les traditions sapientiales et apocalyptiques dans les enseignements sur les deux voies à Qumran
- Deutsch: Hermann Lichtenberger, Tübingen
Seligpreisungen, Segens- und Fluchformeln

Short Papers

Participants who would like to read a short paper are requested to contact the president of the Colloquium.

De deelnemers die een korte mededeling wensen te houden, worden verzocht zich aan te melden bij de voorzitter.

Les collègues qui désirent présenter une communication brève sont priés de s'adresser au président des Journées.

Teilnehmer, die ein Kurzreferat halten möchten, wenden sich bitte an den Präsidenten der Tagung.

Registration

Registration fee: 50 EUR

Room and Board at Pope's College (Tuesday evening, July 30 until Friday morning, August 2), banquet on Friday included: 210 EUR

Bank account 230-0474082-63 KU Leuven, Paus Adriaan VI-college, Leuven

President:

Florentino García Martínez
Faculteit Godgeleerdheid
Katholieke Universiteit Leuven
Sint-Michielsstraat 6
B-3000 Leuven
Belgium

Tel.: +32 16 324557
Fax: +32 16 323858
F.Garcia.Martinez@theo.kuleuven.ac.be

second address F.G. Martinez
Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap
Qumrân Instituut
Rijksuniversiteit Groningen
Nieuwe Kijk in 't Jatstraat 104
NL-9712 SL Groningen
The Netherlands

Tel.: +31 (0) 50 363 55 74
Fax.: +31 (0) 50 363 62 00
Garcia@theol.rug.nl

Secretariat CBL:

Paus Adriaan VI-college
Hogeschoolplein 3
B-3000 Leuven
Belgium

Tel.: +32 16 324468
Fax: +32 16 324465
wim.verschooten@theo.kuleuven.ac.be

Faculteit Godgeleerdheid
Sint-Michielsstraat 6
B-3000 Leuven
Belgium

Tel.: + 32 16 323828
Fax: + 32 16 323858
jos.verheyden@theo.kuleuven.ac.be

15 jaar WTM:

Leren tussen utopie en werkelijkheid

zaterdag 14 september, Willebroek

15 jaar leren in de werkplaats voor theologie en maatschappij, tussen utopie en werkelijkheid... Dat vraagt om een onvergetelijk feest in onze eigen stijl: met uitdagende debatten, swingende klanken, strijdbare poëzie, met inspirerend theater en een pas geboende dansvloer, met ruimte voor ontmoeting met bondgenoten en hartelijke babbels... en hopelijk ook met jou!

Op het programma

Vanaf 14.00u debatten, poëzie en swingende muziek van het **Jazzquartet J4**, receptie, feestelijk hapje, doorlopend tentoonstelling, praatcafé, ...

14.30u **DEBAT 'DE BREEKBARE DEMOCRATIE'**
over democratie, politieke vernieuwing en verrechtsing, met
Fauzaya TALHAOUI (Parlementslid Agalev)
Suzanne MONKASA (Vormingswerkster Iteco)
Yves DESMET (Hoofdredacteur De Morgen)
Jaap KRUTHOF (Professor-emeritus RUG en auteur)
Mark VANDEPITTE (Filosoof en auteur)
Moderator: **Ng Sauw TJHOI** (VRT, Piazza)

16.30u **DEBAT 'DE KERK IN HET MIDDEN?'**
over de positie van kerk in het maatschappelijke gebeuren en de toekomst van de messiaanse beweging, met
Agnes PAS (Nationaal voorzitter Broederlijk Delen)
Bert LAEYENDECKER (Medewerker Acht-Mei Beweging)
Rik TORFS (Decaan Bijz. Fac. Kerkelijk Recht KUL)
Remi VERWIMP (stichter en medewerker WTM)
Moderator: **Jos VANDIKKELEN** (Redactiesecretaris TGL)

20.00u **Theaterproductie MISTERO BUFFO**, door **Charles Cornette** en aansluitend een spetterend dansfeest!

Waar en wanneer? 14/09, vanaf 14.00u tot in de late uurtjes,
in de Gemeentelijke Feestzaal, August Van Landeghemstraat, Willebroek

Inschrijven voor 5 september bij WTM (coördinaten zie andere advertentie)

Droomland 10 – 2288 Bouwel ☎ 014/51.35.43 ✉ wtm@skynet.be

Gelegenheidstoespraak naar aanleiding van 15 jaar WTM

HUUB OOSTERHUIS

over

GOD IN DE BIJBEL

"God is een woord in onze wereld, meegekomen met de geschiedenis. Leeg woord dat iedereen kan volproppen met fantasieën en ideeën, bijvoorbeeld over de zin van het leven. God is een woord met wolken associaties om zich heen: jeugdherinneringen, kerkdiensten, sfeertje op zondag, oude man, verzinsel, absolute onzichtbare macht, denkfout uit primitieve tijden, vraagteken, stoplap, strenge vader" (H. Oosterhuis).

Wat zeg ik als ik 'god' zeg? Wie of wat is 'God' in de bijbel? Een persoon? Een gebeuren? Almachtig?

Wat heeft DIE? DAT? te betekenen in het aanzien van de goden van de samenleving nu? En ... wat heb ik eraan te geloven in die God?

zondag 27 oktober 2002

**Kerk O.L.V. van de Bloeiende Wijngaard
Wommelgemsesteenweg 34-36 te Wijnegem**

Programma

10.30u koffie/thee

11.00u toespraak door Huub Oosterhuis

13.00u nabespreking

13.30u einde

Financiële bijdrage: 5 €

Werkplaats voor Theologie en Maatschappij
Droomland 10 – 2288 Bouwel
☎ 014/51.35.43 ☎ 014/21.79.32
✉ wtm@skynet.be

organisatie vzw Motief / vzw Opstaan

**Bestel nu onze nieuwe programmabrochure
met het vormingsaanbod voor 2002 - 2003 !**

Prettige Vakantie !

Volgende Areopaag
'Favoriete bijbelverhalen'
verschijnt in het najaar.

